Eser Adı:

Uluslararası Balkan
Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri
08-10 Nisan/April 2010 Tiran/Arnavutluk
(Bildiriler)

Dizgi:

Oğuzhan DURMUŞ

Baskı:

Trakya Üniversitesi Matbaası, Edirne

ISBN:

978-975-374-160-6

Uluslararası Balkan Dil, Kültür Ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri
8-10 Nisan 2010, Tiran - Arnavutluk, s. 279-294

İMRAHOR (ARNAVUT) İLYAS BEY VE İSTANBUL'DAKİ KİLİSE CAMİSİ (STUDİOS)

Yılmaz BÜKTEL*

Konunun Tanımı

Kavimlerin kavşak noktası olarak kabul edilen Anadolu'da, Tarih öncesinden bugüne, çok tanrılı dönemlerden tek tanrılı dönemlere kadar nice inançlar ve inanç sistemleri boy vermiştir. Bir sanat tarihçisi, arkeolog ya da meraklı bir insan olarak Anadolu'yu bu açıdan dolaşmaya kalkarsanız, neredeyse adım başında yeşermiş olan bir inanç kültünün izlerini, izlenimlerini bulur-görürsünüz.

Sultan II. Beyazıd (1447-512) döneminde İmrahor İlyas Bey tarafından camiye dönüştürülen, İstanbul'un hala ayakta kalabilen en eski kiliselerinden bir olan Studios Manastırı Bazilikası, hem Hıristiyanlık öğretisini, hem de İslamiyet öğretisini çalışan ve yayan bir kurum olarak, bu açıdan bakıldığında önemli bir merkezdir. Doğaldır ki yapı bu ününü kendisinden öncekilere olduğu kadar, İmrahor İlyas Bey'e ve de ondan sonra gelenlere borçludur.

Bildirimizde Arnavut asıllı, Görice (Korça) de doğmuş olan İmrahor İlyas beyin hakkında bilinenleri ortaya koyduktan sonra, Studios Manastırı Bazilikası - İmrahor İlyas Bey Caminin Bizans ve Osmanlı dönemlerinde nasıl bir dini merkez niteliği taşıdığı üzerinde duracak ve Sonuç bölümünde bir değerlendirme de yaparak Yapının bugünkü hüzünlü durumundan söz edeceğiz.

İmrahor İlyas Bey

Görice'de (Korça) doğmuş olan İmrahor İlyas Bey, Fatih Sultan Mehmet'in süt annesi Daye Ümmü Gülsüm Hatun'un kızı Hundi Hatun'un kocasıdır.[1]

---

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

[1] EYİCE, Semavi, "İstanbul'un En Eski Bizans Kilisesi İmrahor İlyas Bey Camii", *İlgi*, 33 (1982) s. 30

İlyas Beyin vakıfları[2] ve Sultan II. Beyazıd (1447-512) döneminde kendisine verilen fermanlar[3] inceleme konusu olmuştur ama kendisinin kimliğine ilişkin olarak bir Sultan yakınının eşi ve Sultanın İmrahoru olmak dışında tarih sahnesinde yer almış bir olayını tespit edemedik. Ancak sahibi olduğu vakıflarının niteliği ve aldığı fermanların içeriği O'nun İslamiyet'e gönülden bağlı bir insan olduğunu göstermektedir. Banisi olduğu İmrahor İlyas Bey Camii ve Görice'deki Külliyesi O'nun İslamiyet adına gerçekleştirdiği eserleridir.

Özellikle Görice'deki Külliyeyi kurmasının nedeni olarak, Michael Kiel bize de çok mantıklı görülen bir tespit yapmıştır.[4] Kiel'e göre, Görice ve çevresi halkının çoğunluğu Hıristiyan Arnavutlardı. İlyas Bey burada kurdurduğu Külliye ile bir İslamiyet merkezi oluşturmak istemiş olmalıydı. Yani Külliyeyi kurdurmasının tek nedeni memleketine bir eser bırakmak olamazdı. Nitekim Görice, Osmanlı yönetimi altında gelişerek küçük bir şehir görünümü kazanmıştır. Görice ve çevresindeki yapılarına bildirimiz kapsamı açısından detaylı değinmeyeceğiz ama İlyas Beyin bu Külliyeye vakıf olarak Pirmeti (Permeti), İstanbul-Langa ve Yanya'da köyler, dükkanlar, hamamlar ve değirmenler vakfettiğini belirtmeden de geçemeyeceğiz.[5]

İmrahor İlyas Bey'in Osmanlı tarihinde tanınmasını sağlayan en önemli eseri, sonraki iki bölümde, farklı iki halini ele alacağımız İstanbul-Yedikule'deki eski Studios Manastırı Bazilikası olan İmrahor İlyas Bey Camii olacaktır.

İmrahor İlyas Beyin kabri, Görice'deki Caminin kıble duvarı önündeki türbesinde bulunmaktadır. "*...Evvelce türbenin girişinde kıble duvarına bitişik, çok geç bir dönemde belki de türbedar odası olarak yapılmış*

---

[2] GÖKBİLGİN, Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 428 vd.; BARKAN, Ömer Lütfi – AYVERDİ, Ekrem Hakkı. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 953 (1546 tarihli)*, İstanbul 1970, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

[3] PEPO, Petraq, *"Kater Dekrete (Fermane) te Sultan Beyazıtıt II per Mirahor İlyaz beun" Studime Historike* XXI/3, Tirane 1967, s. 217-242.

[4] KIEL, Machiel, *Ottoman Architecture in Albania (1385-1912)*, İstanbul 1990, s. 128-129.

[5] EYİCE, Semavi, "İmrahor İlyas Bey Camisi ve Türbesi", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, C. 22, s. 231.

basit bir mekan yer alıyordu. Dışarıdan buraya kemerli bir kapı ile geçiliyordu. Machiel Kiel 1967'den az önce bu ek mekanın yıktırılarak türbenin camiden ayrıldığını belirtir. Ona göre kurşun kaplı kubbede XIX yüzyılın mimari üslubu sezilir."[6]

Osmanlı Döneminde İmrahorluk, ya da değişik söylemleri ile Mirahor, İmirhor, Emir-i ahur, Sultan'ın has ahırının en büyük yöneticisine denirdi.

Has ahırın en büyük amiri ki buna "Büyük imrahor" veya "Emir-i ahur-i evvel" de denir. Kendisinden sonra gelen amire ise "Küçük imrahor" veya "Emir-i ahur-ı sani" denirdi. Büyük imrahor, özengi veya rikab ağalarındandı Istabl-ı amire mensuplarının amiri olduğu gibi has ahıra ait çayır ve korulardan da sorumluydu. Yardımcısı küçük imrahor, arabacıların idaresiyle ve içoğlanlarına verilecek atlarla meşgul olurdu.[7]

Bizim şahsi kanaatimiz de İmrahor unvanı ve söyleminin, tarihi kimliği ile tanınan İlyas Bey sayesinde günümüze ulaşabildiği yolundadır. Öyle ki bugün İstanbul'da İlyas Bey ile bağlantısı olmayan başka İmrahor semtleri, İmrahor çeşmeleri vardır.

Studios Manastırı Bazilikası

İstanbul'un günümüze kadar ayakta kalabilmiş en eski kilisesi olan Studios Manastırı Bazilikası, plan tipi gereğince bir orta nef ve iki yan neften oluşan, kendisiyle eş değer büyüklükte atriuma sahip bir yapıdır. Yapının yakın zamana kadar 463-4 yılında yapıldığı kabul görürdü. Cyrill Mango'nun tarihlendirme makalesinde, bu tarihin 463 değil 454 yılı olabileceği saptanmıştır.[8]

Yapının kurucusu olarak gösterilen Studius, Roma'dan İstanbul'a gelen bir soyludur ve 404 de Manastırın arazisine sahip olmuştur. Ancak yapının kurucu olarak gösterilen Studios, arazinin sahibi olan bu ilk

---

[6] EYİCE, *a.g.md.*, s. 231; KIEL, *a.g.e.*, s. 164-167.

[7] http://www.turkansiklopedi.com/kultur/163-terimler/19682-mirahur.html

[8] MANGO, Cyrill, "The Date of the Studius Basilica at Istanbul", I *Byzantine and Modern Greek Studies*, Volume 4, 1978; -II (Tıpkı Basım) *Studies on Constantinople*, Norfolk 1993.

Studios'un bir akrabası olmalıdır. Önceden Kilisenin Studios'un 454'de Doğu Konsülü olması adına yaptırıldığı iddia edilir ve yapı başlıklarında görülen kanatları açık kartal figürünün konsüllük alameti oluşu da bu durumun kanıtı olarak gösterilirdi. Ancak Mango'nun Palatin Antolojisindeki bir dörtlüğe dayanarak yaptığı yorum, Studius'un Kiliseyi, konsül olması adına yaptırmadığını aksine bu kiliseyi yaptırdıktan sonra Konsül olduğunu belirtmektedir.

"Studios Vaftizcinin Kilisesinde dua etti
Studios bu görkemli evi
İsa'nın büyük hizmetkârı İoannes için inşa ettirdi;
Ve zahmetli çalışmasının karşılığını Konsüllük makamına gelerek gördü"[9]

Bu durumda 454 ve öncesinde yapılan yapının belki küçük bir kilise olduğu ve Studios'un Konsül olduktan sonra bu kiliseyi bir manastıra dönüştürdüğü düşünebiliriz.

Mango'nun tarihlendirme makalesine bir itiraz olmamış sadece 1981 Ekim'inde Urs Peschlow, XVI. Uluslararası Bizans Kongresinde Bazilikada yaptığı sondajlar üzerine verdiği bildiride yapının inşasında kullanılan tuğlaların döküm tarihlerini 453 olarak belirlediğine dikkat çekerek, bir anlamda Mango'nun görüşünü desteklemiştir.[10]

Manastırın ilk sakinleri **Uykusuzlar=Akoimetoi** olarak bilinen bir tarikata mensup keşişlerdi. Manastır, hayırsever zenginlerin yardımıyla kısa sürede gelişirken, keşişlerin sayısı da değişik kaynaklara göre 700 ile 1000 arasında değişiyordu. Tarikatın üyeleri cennetteki mümin Hıristiyanlar gibi gece ve gündüz, üç vardiya halinde durmaksızın Kutsal İbadetle meşgul olduklarından **Uykusuzlar** olarak anılırdı...

Manastır, dinsel mücadelelerde kararlı ve bağımsız davranışları ile tanınan keşişleri nedeniyle İkonoklast İmparatorların elinden çok

---

[9] JANİN, R., La Geographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantin, 1.partie: Le siege de C'ople et le Patriarqat Oecumenique, Tome III: Les Eglises et les Monasteres, Paris 1953, s. 449;
MANGO, *a.g.m.*, s. 116.

[10] PESCHLOW, Urs, "Die Johanneskirche des Studios in İstanbul", *JÜB, XVI. International Byzantinisten Kongress*, Wien (4-9) 10. 1982, s. 431-432.

çekmiştir. V. Konstantin Kopronymus (740-775) zamanında Tarikat gerçekten dağıtılmış ve fiili olarak lağvedilmişti. Ancak 799 yılında Theodore Studites liderliğinde bir rahip grubunun Bursa'dan buraya getirilmesiyle Manastırda yeni bir mücadele evresi başlıyordu.[11]

"Manastır asıl ününü Aziz Theodore Studites yönetiminde iken kazandı ve bu önem 700 yıl buyunca eksilmeksizin devam ederek kendini dini yaşama adayanlar için bir çekim merkezi oldu. Bu büyük insan gruplarının tüm ihtiyaçları burada karşılanıyordu. Seçkinlerin önemli bir hiyerarşisi vardı ama tüm topluluğun yönetimi tek bir kişinin elindeydi ve disiplin cezaları korkunçtu. İleride Theodore Studites'in selefi olacak Nicholas'ın idare ettiği bir çocuklar okulu, fakirler için bir misafirhanesi vardı. Aziz Theodore Studites'in isteği her kişinin Kilisenin yönetimine katılmasıydı. Burada çok çeşitli dersler görülüyordu. Aziz Theodore ve Aziz Platon'un en önemli görevleri yazma kitaplar hazırlamaktı. Yazmalar ve İkonlar Manastırın en kıymetli hazinesiydi. Aziz Theodore Studites, İkonoklast imparatorların takibinde dahi aynı tavrını sürdürdü ve sonuçta Manastır halkının bir kısmı öldürüldü ve kalanları da sürgüne gönderildi.[12]

Manastırda kabul edilen öğretiye göre insanların gerçek yaşamı kemik ve külden ibarettir. Melek gibi değerli olmak için Tanrıya her zaman şükretmek gerekir. Eğer bir keşiş hata yaparsa bağışlanması için bir hafta yalnızca kuru ekmek yer ve 500 ceza hareketi yapardı. Görünüşe göre ölümün tanımı inanmış olmaktı. Manastırın koridorları sık sık "biz öleceğiz! biz öleceğiz!" nidaları ile çınlardı. Ölümün gölgeli vadisi sonsuz yaşam yolunda önemli bir aşama kabul ediliyordu. Bir keşişin kendisi için bir iğneye dahi ihtiyacı olmazdı, hatta giyinmek için elbiseye bile gerek duyulmazdı. Keşişler zaman zaman, Manastırın diğer üyelerinin bıraktığı elbiselerden oluşan bir yığından, kendilerine uygun birer elbise alarak bu gereksinimlerini giderirlerdi. Doğulu bir keşişin annesinin elini bile öpmesine izin verilmezdi. Bu suçun 50 günlük bir

---

[11] MILLINGEN, Alexander van, *Byzantine Churches in Constantinople*, London 1912 (tıpkı basım 1974) s. 36-38.

[12] JANIN, R., "Les Eglises Byzantines du Précurseur a Constantinople", *EOXXXVII* (1938), s. 320.

aforoz cezası vardı. Suçlular günde 7 kez olan ayinlerde bulunur ve sık sık da uzun geceler boyu süren ibadetlere devam ederlerdi. Dinlenmek ve yemek için yalnızca bir gün vardı: Bu yiyecek de bir keşişin yiyeceğinden kalan kırıntıların oluşturduğundan fazla olamazdı. Et ise ancak sağlık nedenlerinden oluşan özel durumlarda yenebilirdi...

Ancak mevcut bütün kısıtlamalara karşın Studios Manastırındaki insanlar mutlu olabiliyorlardı. Studios'un sakinleri böyle bir toplulukla beraber olmaktan mutluluk duyar ve derler ki "Hiçbir barbar yüzüme bakamaz, hiçbir kadın sesimi işitemez. 1000 yıl boyunca Studios Manastırına ne gereksiz yere bir erkek girebildi, ne de kadın cinsinden biri avlusuna ayak basabildi. Saray gibi bir hücrede oturuyorum, zeytinlerle ve asmalarla dolu bir bahçe kuşatıyor beni."[13]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Aziz Theodore ve Aziz Platon'un en önemli görevleri yazma kitaplar hazırlamaktı. Yazmalar ve İkonlar Manastırın en kıymetli hazinesiydi. Doğal olarak ibadet dışında keşişlerin en önemli faaliyetlerinde biri de el yazmalarının hazırlanmasıyla meşgul olmaktı. "Keşişler düzenli olarak Manastır kütüphanesinde okumak zorundaydılar (Kilisenin kuzey-doğu nihayetinin gerisindeki bazı kemerli kalıntılar Türkler tarafından Kitap-Hane olarak adlandırılmıştı.) El yazmaları kopyalamak katı kuralları olan ama onurlu bir yeri olan görevdi. Temiz kopya çıkarmayan 50 diz çökme cezası, noktalama işaretleri ve vurguları ihmal edene aynı 150 hareket, kalemini kaybeden ya da bozana 30 hareket emredilirdi. Orijinal kopyadan bir bölümü unutan kopyacının cezası kuru ekmeğe bağlanmaktı; metni dikkatle takip etmek yerine hafızasına güvenenler ise 3 gün inzivaya çekilmek zorunda kalırdı."[14]

Theodore Studites'in ölümü eceliyle ama Kilisesinden uzakta Tuzla'daki Acritas Manastırında olmuş, Büyükada'ya gömülen naaşı ancak ikonoklazma döneminin ardından kilisesine getirilebilmiş ve amcası Platon ve kardeşi Joseph'in mezarları yanında yeniden defnedilmişti.

---

[13] MILLINGEN, *a.g.e.*, s. 41-43.

[14] MILLINGEN, *a.g.e.*, s. 43.

Manastırın Theodore Studites ile kazandığı ün onun ölümü ile sona ermez aksine imparatorluğun sonuna dek Studios Manastırı, Başkentin Manastırları arasında hep ön sıralardadır. Theodore Studites yönetiminin eseri olan Manastırın yönetmeliği (typicon) Doğu kiliselerindeki dinsel yaşam üzerinde mutlak ve kesin bir etki yapmış ve bütün Doğu manastırlarında taklit edilmiştir. Mount Athos'un typiconu İoannes Tzimiskes (969-976) döneminde burada yazılmıştır. Manastırın typiconu 11-12. yüzyıllarda Rusya'ya girmiş ve orada da çok süratle yayılmıştır. Studios Manastırında boyanmış olan ikonlar Rusya'nın en ücra köşelerine kadar gitmiştir, aynı Manastırın el yazmalarının da gittiği gibi.[15]

Manastırın Kilisesinin zeminine ve çevresine Theodore Studites, Platon ve Joseph dışında Bizans döneminde ve Osmanlı döneminde pek çok önemli şahsiyet defnedilmiştir. Hatta bunlar arasında Bizans döneminde sarayda zorunlu bir konuk olarak bulunan bir Osmanlı şehzadesi, Yıldırım Beyazıd'ın küçük oğlu Kasım Çelebi de bulunmaktaydı.[16] Osmanlı döneminde defnolunanlara ise diğer bölümde değineceğiz.

Manastıra sığınmak önemli bir ayrıcalıktır. Bizans döneminde çeşitli nedenlerle pek çok ünlü şahsiyette bu kutsal çatıya sığınmışlardır. Bunların detayına giremesek de bir kaçının adını burada söylemek isabetli olur diye düşünüyoruz. Halkın öfkesinden kaçan imparator V. Mikhael (1041-1042)[17]; Manastırın 11. yüzyıldaki onarımında söz sahibi olan İsaakhios Komnenos (1057-1059) ve karısı Aecatherina rahatsızlığı

---

[15] DIMITRIJEVSKI, A., *Opisanic Liturgiceskich Rukopisej Ii Typika,* Kiev 1895, s. 224-238;
JANIN, *a.g.m.*, s. 320.

[16] UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi,* Ankara 1947, TTK yayınları, C. I, s. 175;
DANİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* İstanbul 1971, C.I, s. 148.

[17] PSELLOS, Michael, *Chronographie,* (yayınlayan Emile Renauld), Paris 1926, s. 87; DEMİRKENT, Işın, *Psellos'un Kronografisi,* Ankara 1992, s. 85-90.

nedeniyle tahtan çekildiğinde[18]; tahtı tehlikeye düştüğünde, VII. Mikhael Dukas (1071-1078) kendisinden beklenmeyen şekilde kan dökmek yerine haklarından feragat ederek[19] Studios Manastırına sığınan ünlü şahsiyetler arasında başta gelirler.

İstanbul'un bu pek ünlü yapısı Bizans dönemi boyunca hep göz önünde ve halkın gönlünde önemli yer tutmuş ve sürekli bakımlı bir yer olmuş. Manastırın Bizans döneminde, Latin istilası öncesi ve sonrasında iki önemli onarım geçirdiğini biliyoruz. Bunlardan ilki yukarıda da değindiğimiz üzere ilk eğitimini burada alan İsaakhios Komnenos (1057-1059) döneminde yapılan onarımdır. Yapının bugünkü haliyle bile hayranlık uyandıran *opus-sectile* mozaikleri bu onarım sırasında yapılmış olmalıdır. Ancak 1204 Latin İstilası sırasında Manastır yapıları harabeye dönerken keşişleri onu terk etmek zorunda kalmış ve Manastır, çevresiyle beraber koyunların otladığı çayırlara dönüşmüştür.[20]

Latin İstilası sonrasında, Manastırın onarımını yaptırıp, yeni keşişlerin gelmesini sağlayarak Manastırı kalkındıran ve eski kimliğine kavuşturan kişi, II. Andronicos'un (1282-1328) kardeşi Konstantin Palaeologos olmuştur.[21]

İmrahor İlyas Bey Camii

"Eski İstanbul'un bir ucunda, deniz surlarına ve Yedikule Hisarına yakın bir yerde kurulu bu bina, çatısı çökmüş haliyle zavallı bir harabe görünümündedir. Çevresi demir parmaklıklarla kuşatılmış basit bir platform üzerine kurulmuş minare de aynı bakımsızlığın izlerini taşır. Ancak zaman zaman Müslümanları namaza çağıran müezzinin sesi, sessizliği bozmakta ve müminler avludaki mermer şadırvana abdest almaya gelmektedirler. Etrafındaki yuvarlak oturma yerleriyle bu

---

[18] OSTROGORSKY, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, (çeviri: Fikret Işıltan), Ankara 1981, TTK yayını, s. 315.

[19] OSTROGORSKY, *a.g.e.*, s. 322.

[20] MILLINGEN, *a.g.e.*, s. 37; MULLER-WIENER, Wolfgang, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*, Tübingen 1977, s. 149-150.

[21] MILLINGEN, *a.g.e.*, s. 37-38.

çeşme, çevresindeki Türk mezarlığının mezar taşları, yaşlı ağaçlar ve sarmaşıklar bu avluya serin ve etkileyici bir görünüm verirken İstanbul'un bu sakin köşesinde İslamiyet'in kendini kuvvetle hissettirdiği görülür. Bununla beraber burası bir Hıristiyan bazilikasının atriumudur."[22]

Yirminci yüzyılın başında Fransız Jean Ebersolt, Studios Manastırı'nın bazilikasını böyle tanımlıyor. Yeni Milenyumun başında, şadırvan, mezar taşları yaşlı ağaçlar ve sarmaşıklar Bazilikanın atriumunda yine serin ve etkileyici bir görünüm oluşturur ama cami ya da mescit olma özelliğini tümden bırakmış olan bu yerde bakımsızlığın izleri daha fazla görülürken, burayı bekleyen bekçi ve ailesinin bireyleri ile zaman zaman yolunu şaşırmış ya da aksine büyük güçlükler sonucu arayarak bulabilmiş 3-5 turistin sesi bu avlunun yegane seslerini oluşturmaktadır. Genellikle hakim olan ise büyük bir sessizliktir.

Studios Manastırının, Yedikule-Aksaray yolu ile Marmara surları arasında kalan geniş bir alanı kapladığı, aynı adlı bazilika tarzı kilisesinden başka yanı başında bir sarnıcı ve ona bitişik bir ayazması, tarlaları, bahçeleri, bağları, su değirmenleri, hayvanları, yük(kayık) iskelesi, atölyeleri (**özellikle bir elyazma atölyesi**), mezarlığı ve deniz kenarında bir yemekhane binası olduğu biliniyor. Manastır keşişlerinin ibadetle uğraşanların dışında kalanların tarlalarda, atölyelerde çalıştığını, balık tutup çobanlık yaptıklarını da biliyoruz. Kısacası Manastır ve halkı kendi kendine yeten bir topluluk olmasının dışında dış dünyaya da üretim yapan niteliği taşıyordu.

İstanbul'un fethi sonrasında Manastır yapıları kendi haline bırakılmıştır. Fatih Sultan Mehmed(1432-1481) döneminde kentin Müslüman nüfusu fazla olmadığı için en büyük kilise olan Ayasofya dışında pek fazla kilise camiye çevrilmemiştir. Geriye kalan mevcut kiliselerin bir bölümü kenti terk etmeyip kalan Rumların kullanımında iken diğerleri de metrukhaneye dönüşmüşlerdi. Bu metruk kilise yapılarının onarılarak ihya edilmeleri, II. Beyazıt döneminde kent nüfusunun artmasına paralel olarak hız kazanmış ve yapılar hayır

[22] EBERSOLT, Jean-Thiers A., *Les Eglises Constantinople*, Paris 1913, s. 3.

sahipleri tarafından tek tek ele alınarak, onarılarak bir İslam ibadetgâhına dönüşmüştür. İşte "Studios Manastırı bazilikası da bu dönemde, Sultan'ın saray ahırları emiri (İmrahor) olan Arnavut İlyas Bey tarafından vakfı kurulup, İmaret, Mektep, Medrese ilave edilerek camiye çevrilmiştir."[23] İhtimal ki günümüze gelemeyişlerine bakarak bu ek yapıların, Manastırın Bazilika dışındaki yapılarında teşkilatlandığını söyleyebiliriz.

Müller-Wiener'in belirttiğine göre, Bazilikanın camiye çevrilmesinden kısa bir süre önce, Manastır yapılarına ait taş-tuğla malzemenin bir bölümü Topkapı Sarayındaki bir köşkün inşasında kullanılmak üzere götürülmüştür.[24] Kesin söylemek zor ama belki de İmrahor İlyas Bey tam zamanında davranarak, Bazilikayı da mutlak bir yıkımdan kurtarmış olmalı.

Bazilika camiye çevrildiğinde, Hıristiyan kültürünü hatırlatan ne varsa üzeri örtülmüştür. Bu çerçevede cami liturjisine uygun olarak kâbe yönünde bir mihrap ve narteks-son cemaat yerinin sağ tarafında yükselen tuğla bir minare ilave edildi. Bazilikanın son derece geniş iki katlı pencerelerinin bir bölümü kapatılmış bir bölümü de daraltılarak demir şebekelerle kaplanmıştır.

Ayrıca Nartekste 4 sütunlu ve beş açıklıkla dışa açılan portiğin, camiye dönüştürme çalışmaları sırasında 1-5. Bölümleri duvarla tamamen, 2-4. Bölümleri duvar ve pencere ile kısmen, 3. veya orta bölüm ise bir cümle kapısı ve onun üzerine de yine geniş bir pencere yerleştirilerek kısmen dışa kapalı hale getirilmiştir. 1-5. Bölümlerin kapalı hali bugün aynı şekilde olsa da 2-3-4. Bölümleri kapatan elemanları bugün görmek mümkün değildir.

Kâbe yönüne uygun olarak apsis yuvarlağı içine yerleştirilmiş mihrabı ancak eski resimlerde görebiliriz. Apsis önündeki koronun elemanları da sökülerek, yeniden mihrabın yönüne uygun olarak çapraz şekilde konumlandırılmıştır.

---

[23] EYİCE, Semavi, "İstanbul'un Camiye çevrilen Kiliseleri", *TAÇ* 2(Mayıs 1986) s. 10-13.

[24] MULLER-WIENER, *a.g.e.*, s. 150.

Minare, kare kaideli, uzun tuğla pabuçludur. Şerefe altındaki taş simide kadar yuvarlak tuğla gövdede 6 taş bilezik vardır ve bu bilezikler arasında da spiral merdivenin dışarıya yansıyan taş bölümleri görülür. Minarenin şerefeden yukarısı günümüze gelememiştir.

Yapı grubu, İmrahor İlyas bey tarafından camiye dönüştürülmesini takiben, yine O'nun tarafından zaviye haline getirilir ve ilk şeyhi Caminin haziresinde gömülü olan Sümbül-i Halveti tarikatından Menteşeli İbrahim efendi olur. İlk şeyhi oğlu Resul Efendi ve onun oğlu Abdülhalim Efendi izler. Bizans devrinde yazma ve minyatür atölyesiyle ünlenen Studios Manastırı, İmrahor camiine dönüştükten sonra da ünlü hattat ve müzehhiplerin yetiştiği bir merkez olarak kuruluşundan beri sahip olduğu misyonu, anlam değiştirerek de olsa sürdürmüş ve Hıristiyanlık yazmalarından sonra İslami yazmalarında oluşumuna kucak açmıştır. Bu önemli İslami merkez, Caminin de imamı olan 1731-2 de ölen Seyyid Abdullah efendi, Süleyman, Seyyid Hüseyin, Seyyid Hasan ve Seyyid Abdülkadir gibi değerli hattatların öğrenim yuvası olmuştur.[25]

Evliya Çelebi, Caminin kiliseden çevrildiğini ama mimarının da Mimar Sinan olduğu yolunda garip bir söylem kullanır.[26] Oysa Mimar Sinan tarih itibarıyla burada ancak bir onarım yapmış olabilir ki buna dair bilinen bir kayıt da yoktur.

İmrahor Camiinin geçirdiği doğal afetlerin başında 22 Ağustos 1782 de geçirdiği ve tüm sur içi İstanbul'unu etkileyen yangın ve 1894 depremi gelir. Özellikle yangın felaketi orijinal çatının çökmesine, ahşap galerilerin yanmasına ve sağ dizideki sütunların yok olmasına yol açmıştır. Osmanlı döneminde, Cami ve bağlı yapılarının kayıtlara geçen iki onarımı vardır: İlk onarım 1804-5 yılında sultan III. Selim'in(1761-808) hazinedar ustalarından Nazıperver(ya da Narperver) usta tarafından, ikinci onarım ise 1820-1 yılında hassa baş mimarı Mehmed

---

[25] EYİCE, Semavi. *"İstanbul'un En Eski Bizans Kilisesi İmrahor İlyas Bey Camii"* İlgi 33(1982) s. 30.

[26] EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, (yayınlayan Zuhuri Danışman) İstanbul 1970-1971, C. 2, s.12.

Rasim tarafından yapılmıştır.[27] Her iki onarımın yakın tarihli olması ilk onarımın acil bir onarım ve ikincisinin de ilkinin tamamlayıcısı olduğunu düşündürür. Yapılan bu onarımlar sonrası görülen, apsisin yıkılan bölümünün Osmanlı Baroğu tarzında pencereli bir bölümle tamamlandığı ve Yapının üstünün orijinalinden farklı 4 eğimli bir çatı ile örtüldüğüdür. Bu arada yok olan sütun dizisinin yerine de ahşap ama üzeri mermer taklidi boyanmış sütunlarla tamamlandığı görülmüştür.

Yapının üzerinin örtülmesi ona yüz yıllık bir ömür kazandırmışsa da 1894 depremi bu kez çatının yanı sıra duvarlara da zarar vererek cami olarak kullanılmasına imkân bırakmamıştır. Ancak Yapı yine de tamamen terk edilmeyerek narteksin küçük bir bölümü, yapılan bir düzenlemeyle, İslam âleminin en küçük ibadethanesi olarak daha uzun süre kullanılmıştır. Bu döneme işaret eden bir fotoyu Aziz Ogan'ın Bizans Mozaikleri konulu bir makalesinde görebiliyoruz.[28]

Depremle sarsılan ve ahşap kısımları çürüyen çatı, 1908 kışında yağan karın ağırlığına dayanamayarak çökünce cami 4 duvardan ibaret bir harabeye döner. 1920 de geçirdiği yangın Yapıyı bir kez daha vurur. 1923 de yapının vakıflarından olan Langa'daki çifte hamam da açılacak yeni bir yol için istimlak edilmesi sonucu ortadan kalkar.[29] Çatının onarımı, masraflı ve sorunları olan bir iş olduğundan, yönetimlerin ilgisi dışında kalan Yapı kendi haline bırakılmış, yalnızca İstanbul'da toplanacak Uluslararası Bizans kongresi öncesinde, 1955 yılında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından çok da kapsamlı olmayan bir bakım çalışması yaptırılmıştır.

Manastırın günümüze gelen yapılarından haç planlı küçük ayazma yapısı da bugün benliğinden çok şey kaybetmiş olarak caminin arkasında yer alan bir sirke imalathanesinin deposu durumundadır. Caminin hemen sağ tarafında yer alan 23 sütunlu sarnıç, 1970 yılına kadar temiz bakımlı bir atölye olarak kullanılıyorken bu tarihte çıkan bir

---

[27] EYİCE, *a.g.m.*, s. 30.

[28] OGAN, Aziz, "Bizans Mimari Tarihinde İstanbul Kiliseleri ve Mozaikler", *Güzel Sanatlar* 5 (1944), s. 108.

[29] MULLER-WIENER, *a.g.e.*, s. 151.

yangınla tamamen yanmış ve üst örtüsü de çökerek bir harabeye dönmüştür.

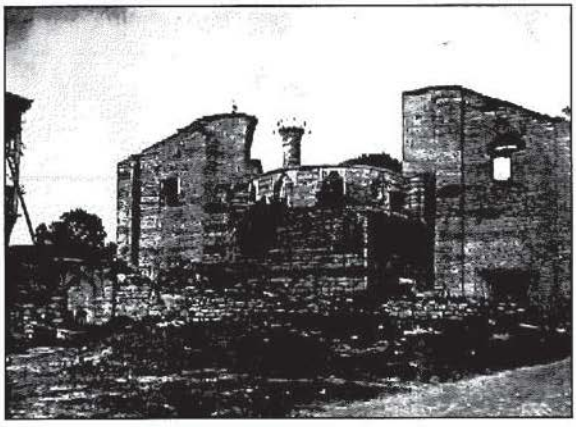
Sonsöz

Bir bildiri kapsamı içinde, 200 sayfalık bir çalışmadan yapılan seçmelerle Studios Manastırı Bazilikası-İmrahor İlyas Bey Camiinin geçmişini, geçirdiği onarımları ve gerek Hıristiyan Kültürü, gerekse İslamiyet kültürü için ifade ettiği önemi ve bu önemde İmrahor İlyas Beyin rolünü ortaya koymaya çalıştık. Bizim bir doktora tezi çerçevesinde ele alıp 1990-5 yılları arasında incelediğimiz Yapılar o günden bu yana doğanın insafına bırakılmış halde, bugün Ayasofya Müzesine bağlı binalardan biri konumundadır. [30]

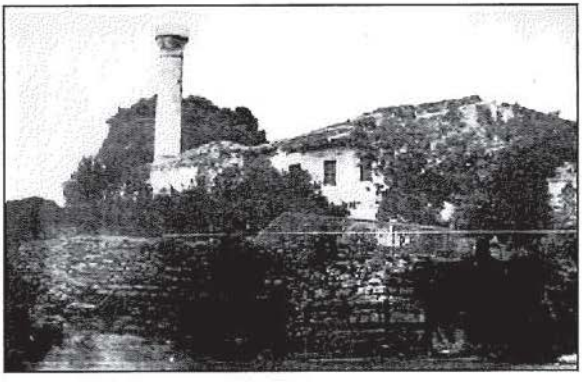

Resim 1. Hava fotosu

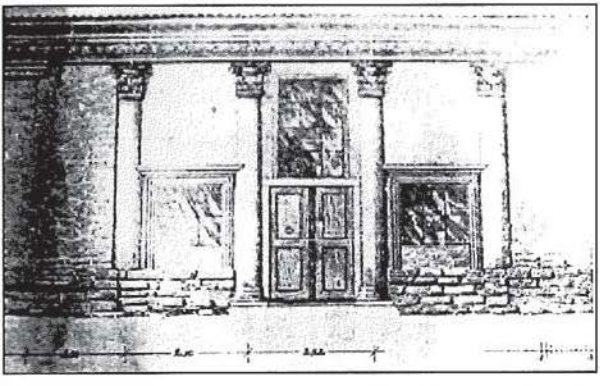
[30] BÜKTEL, Yılmaz, *Studios Manastırı Bazilikasının Üst Örtü Problemi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.

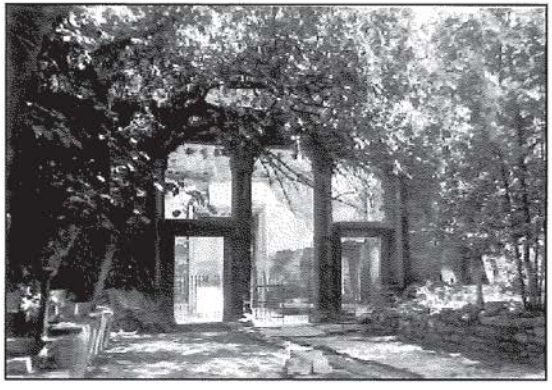
Resim 2. Apsis-Mihrap Cephesi

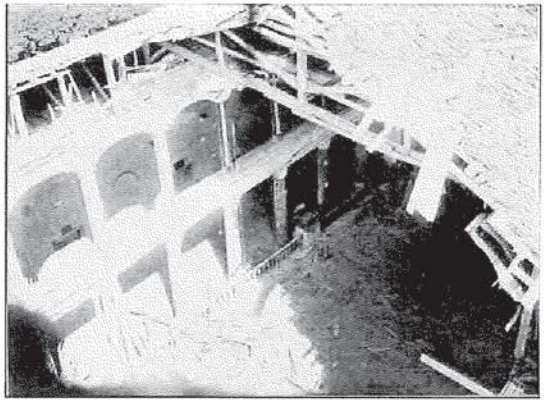
Resim 3. Osmanlı dönemi çatısı ile

Resim 4. Camiye dönüştürüldüğünde narteks girişi

Resim 5. Narteks – Son cemaat yeri girişi - Bugün

Resim 6. Çatı kısmen çökmüş iken minareden alınan foto

Resim 7. Bir kısmı kapatılan – bir kısmı daraltılan pencereler

Resim 8. İç görünüm

Resim 9. Ahşap galeriler

Resim 10. Döşeme mozaikleri